

LEYLA HANIM VE TARİH MENZUMELERİ

Leyla Hanım and Her Historical Poems

Dr. Öğr. Üyesi Sait YILTER

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

syltr71@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3741-5712>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim / October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	09.02.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	11.09.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 339-362	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.686939

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

LEYLA HANIM VE TARİH MANZUMELERİ

Leyla Hanım and Her Historical Poems

Dr. Öğr. Üyesi Sait YILTER

Öz

Leyla Hanım, 19. yüzyılın önemli kadın divan şairlerindedir. Osmanlı toplumunda kadınlar arka planda kalsa da Leyla Hanım Osmanlı Sarayı ile bağlantı kurmuş, sultanların kız kardeşleri (Atiye, Münire, Fatma, Refia, Naime) ile dostluk kurmuş, dikkatleri üzerine çeken bir şair olmuştur. 18. yüzyılda Klasik Türk Edebiyatı'nda şair sayısının hızla artması üzerine kaside yerini manzum tarihlere bırakmıştır. Şairler, hami bulmada sıkıntı çekmeye başlamış, kaside gibi yüksek sanat değeri taşıyan şiirlerin yerini manzum tarihler almıştır. Leyla Hanım yaşadığı dönemin önemli olaylarına, saray fertlerinin önemli günlerine tarih manzumeleri yazarak dönemin sosyal yaşantısına ışık tutmuştur. Yazdığı bu tarz şiirlerde şairlik yeteneğini sergilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Leyla Hanım, tarih düşürme, manzum tarihler, toplum yaşantısı, önemli olaylar.

Abstract

Leyla Hanım is one of the important female poets of the 19th century. Although women's stay in the background in Ottoman society, Leyla Hanım established a connection with the Ottoman Palace, made friendships with the sultans' verses (Atiye, Münire, Fatma, Refia, Naime) and became a poet who paid attention to them. In the 18th century, upon the rapid increase in the number of poets in Classical Turkish Literature, kaside left its place to historical poems. Poets began to find difficulties in finding a protector, and poems with high artistic value such as kaside were replaced by historical poems. Leyla Hanım shed light on the social life of the period by writing historical poems on important events of the period and important days of the palace members.

Key Words: Leyla Hanım, date drop, historical poems, social life, important events.

Giriş

İslam dini etkisiyle edebiyatımıza birçok sanat, üslup ve gelenek girmiştir. Bu yönelimlerden biri de hiç kuşkusuz tarih düşürme geleneğidir. Söyleyeni tarafından önem verilen bir olayın tarihini vermek amacıyla Arap alfabesindeki her harfe bir sayı değeri verilerek ebcet hesabıyla birer kelime, kelime grubu, cümle, mısra veya beyit söyleme sanatına “*tarih düşürme*” denir. Tarih düşürme geleneği, özellikle 17. yüzyıldan itibaren ivme kazanarak klasik edebiyat temsilcilerinin önemli bir kısmı tarafından ilgi görmüş, müstesna örneklerin verildiği bir alan olmuştur. Leyla Hanım klasik edebiyatın son yüzyılında dikkati çeken en önemli kadın divan şairidir. Nevi şahsına münhasır bir kişilik olan Leyla Hanım; iyi yetişmiş, sarayla münasebetleri olan ve dayısı Keçecizade İzzet Molla’nın desteğini almasına rağmen geçim sıkıntısı çekmiş bir şairdir. Bu durumun üstesinden gelmek için sıklıkla tarih manzumeleri ve kasideler yazma ihtiyacı hissetmiştir. Divanının büyük bir kısmı daha çok kaside ve tarih manzumelerinden oluşmaktadır. Bu tarih manzumeleri dönemin olaylarına ışık tutmaktadır. Tarih manzumeleri bu yönüyle üzerinde durulması gereken bir türdür. Esas itibarıyla tarih manzumeleri ile belgelere dayanan resmi tarih arasında sağlam bir bağ kurulması daha faydalı olacaktır. Multidisipliner anlayışla tarihî olaylara yaklaşmak modern tarih metoduna fayda sağlayacaktır.

1. LEYLA HANIM (?-6 Aralık 1847 / H.1264)

1. 1. Hayatı

Leyla Hanım İstanbul’da doğdu. 19. yüzyılın tanınan ilk kadın şairi Leyla Hanım’ın doğum tarihi ise belli değildir. Babası kazaskerlik görevinde bulunmuş olan Moralızade Hamid Efendi, annesi Keçecizade İzzet Molla’nın ablasıdır. “*Leyla Hanım’ın ailesi tarafından evde eğitim görmesi sağlanmış, dayısı Keçecizâde İzzet Mollâ’dan dersler almıştır. İlk şiir zevkini ve beğenisini ondan almıştır. Şiirde İzzet Mollâ’nın etkisinde kalmış, şiirlerini ona okutmuş, ona düzeltirmiştir.*” [Tamsöz 1997: 37]. Leyla Hanım bu durumu Atiyye Sultân târih-i velâdetinde şu şekilde ifade eder:

“*İzzet kuluñ ki dâyim tashih iderdi şi’rüm*”

Şiirlerinde İzzet Molla’ya “*pey-revlik*” yaptığını gururlanarak terennüm eder ve kendisinin “*veliyy-i ni’meti*” olduğunu söyler. Son Asır Türk Şairleri’nde bu konu hakkında teferruatlı malumat verilir. Leyla Hanım’ın ağzından dayısı “*Keçecizâde İzzet Mollâ’dan taallüm ettiği*” kaydı mevcuttur. [İnal 1998: 98] “*Mollâ dayısının şiirlerindeki ritmik ahengi*

özümseyerek büyümüş olsa gerek ki, genç kızların bürümcüklere iğne oyaları naksettikleri zamanlarda o, mana ipliğine söz incileri dizmeye yeltenmişti. Şair doğmuş, şair gibi büyümüş, şairane bir hayat sürmüştür.” [Pala 1998: 67]

Çok genç yaşta evlenen Leyla Hanım’ın evlilik hadisesi bütün kaynaklarda trajik-komik bir vaka olarak anlatılır. Evlendikten bir hafta sonra kocasından ayrılan Leyla Hanım’ın bu tavrı onun hür tabiatlı, zapt edilemeyen şairlik ruhunun evliliğe katlanamamasına bağlanır. Olay Cevdet Paşa’nın Fatma Aliye Hanım’ın “*Nâmdârân-ı Zenân-ı İslâmiyân*” adlı eseri kaynak gösterilerek verilir: Leyla düğün gecesi telli duvağı ile kocasının yanına varır. Kocasını, Leyla’yı etki altında bırakıp onu hizmetine alıştırmak gayesiyle nohut yakısını göstererek ‘Hanım, gel şunu değiştir!’ der. Leyla bu hareket karşısında dışarı fırlayarak etrafındakilere artık içeri girmeyeceğini söyler. Çevresindekiler bir hafta uğraşmalarına rağmen onu zifafa gönderemezler. Leyla ‘Ömrüm boyunca beni, nohutlu yahni yemekten iğrendiren bir herifin yüzünü görmeğe, mümkün değil, tahammül edemem.’ demiştir.

Leyla yüzü güzel bir hanım değildi. Bu durum Sicill-i Osmanî’de “*Hüsn-i şî’ri hüsn-i vechine faik olmagıla bülbüle teşbih olunmuşdur.*” [Süreyya 1308: 93] şeklinde verilmiştir. Bu kayıt, Leyla Hanım’ın şiirinin güzelliğinin yüzünün güzelliğinden üstün olduğunu ve bu yönüyle bülbüle benzetildiğini ifade etmektedir.

Evlilik olayı ile dile düşmüş “*âlûfte-zenân*” olarak bilinen Leyla Hanım’ın bir de “*mum dükkânı*” hadisesi vardır ki, onun hazır cevaplılığına bir emsal olarak gösterilir. E. J. Wilkinson Gibb, Zihni Efendi’nin “*Meşhûr Kadınlar*” eserinden aldığı söylediği olayı şu şekilde anlatır: “Leyla Hanım, mumcu dükkânında çalışan yakışıklı bir genç görmüş, onunla konuşmak ve onu görmek amacıyla da çeşitli bahanelerle sık sık bu dükkâna gelirmiş. Ancak oğlan çok utangaç olduğundan Leyla ile konuşurken kızarıp bir şey söylemezmiş. Zeki komşularından biri bunu görüp gerçeği fark edince oğlana Leyla kendisiyle konuşmaya geldiğinde cevap olarak söylenmek üzere şu mısraı öğretmiş:

‘Şem’-i rûhuma dikkat ile bakma yanarsın’

Her zaman olduğu gibi Leyla Hanım dükkâna gelip konuşmaya başlayınca, oğlan kendisine ezberletilen mısraı söylemiş. Bunun üzerine Leyla bir an bile tereddüt etmeksizin aynı vezin ve kafiyede şu mısraı söyleyerek durumu toy oğlanın aleyhine çevirmiştir.

‘Hattuñ gelicek sen de beni mûmla ararsın’” [Çavuşoğlu 1994: 501]

Bu olay bazı kaynaklarda Fitnat Hanım’a da atfedilmiştir.

Leyla Hanım köklü bir aileden gelmesine rağmen bazen geçim sıkıntısı çekmiş, kaleminin hüneriyle devrinin ileri gelenlerinin lütf ü ihsanına mazhar olmuştur. Divanında yer alan tarih, kaside ve mersiyelerinin çokluğu bunu doğrulayacak niteliktedir.

Mevlevi tarikatına müntesip olan Leyla Hanım, Mevlevi dedelerine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Özellikle Galip Dede hayranı olan şair, Mevlevi büyüklerini şiirlerinde yaşatmaya ve övmeye çalışmıştır. Mevlana'ya olan hayranlığı dikkat çekicidir.

6 Aralık 1847'de [H.1264] İstanbul'da vefat eden Leyla Hanım, mensubu olduğu Galata Mevlevihanesi'nin haziresine gömülmüştür. Hayatta iken yazdığı tarihlerle adından söz ettiren Leyla Hanım'ın ölümü üzerine de birçok tarih düşürülmüştür. Şeref Hanım Leyla Hanım için şu tarihi düşürmüştür:

Sağ olsaydı derdi Mecnûn fevtinin târîhini

'Adne aldı gitdi Leyla Hanım'ı Kays-ı Ecel [Pala 1998: 169]

Tezkire-yi Fatim Tezkiresi'nde Kıbrısizade İsmail Hakkı Efendi'nin Leyla Hanım'ın ölümü üzerine yazdığı tarih ise şöyledir:

Aldı Leylâ'yı telef itdi ecel Mecnûnî [Çiftçi 2017: 430]

1. 2. Edebî Şahsiyeti

Osmanlı toplumunda bir kadının hayatının geniş kalabalıklar önünde asla önemli olmadığını söyleyen Gibb, Leyla Hanım için şu değerlendirmeyi yapar: *"Fitnat Hanım müstesnâ, klasik okulun şair hanımlarının en büyüğü şüphesiz Leyla Hanım'dır. Osmanlı şiirinin son klasik döneminin hitâmında, kadim şekiller ve hayaller üzerine, güneşin ufukta kaybolurken İstanbul semalarından Asya tepelerine bir ışık göndermesi gibi son bir parlaklık veren şiirleriyle oldukça şirin ve ilginç bir şahsiyet olarak durmaktadır."* [Çavuşoğlu 1994: 500]

Devrinde şuhane ve rindane söyleyişle biperva olan Leyla Hanım aslında oldukça mütevazı bir hanımefendidir. *"Leyla'nın mizacı divanına yansımıştır. Şakaya oldukça düşkün ve insanların ne düşündüğü umurunda olmayan Leyla, başkalarına aldirmeden hoşuna giden şeyleri yapmakta oldukça kararlı olmuştur. Şahsiyeti ve karakteri oldukça güçlü olmakla birlikte o bile artık devri tamamlanmakta olan mahvedici geleneksellikten kurtulamamıştır. Bu sebeple aynı gazelin bir mısraında İran etkisindeki kadim şairlerde olduğu gibi bir zorlama ve basmakalıplık bulunurken bir diğer mısradaki kendi gücü ateşli canlılığı bulunmaktadır."* [Çavuşoğlu 1994: 501-502] Buna karşın Leyla Hanım'ın haddini bilen bir kişiliğe sahip olduğuna,

divanının başındaki ilk manzumesine “*elfâz-ı perişân*” başlığını vermesi kanıt olarak verilebilir.

Hayatı boyunca şiir yazmış, edebî sohbetlere ve eğlencelere katılmıştır. Kendisini en çok etkileyen şahsiyet, ilk hocası olan dayısı Keçecizade İzzet Molla’dır. Ancak Şeyh Galib ve Mevlana hayramı olduğu aşikârdır. Gazellerinde hemcinsi Fıtnat Hanım’dan ve Nuri, Şemi, Enderunlu Vasıf’tan etkilenerek onlara “*pey-revlik*” yaptığını söyler. Ayrıca Baki, Nedim, İzzet, Ümmi Sinan, Nebil, Asif, Nihad, Nesiba, ve Neşet Efendi’nin gazellerine de tahmisler yazmıştır.

Divanında münacat, naat, istimdat, mersiye, istirham, kaside, ramazaniye, bahariye, , tarih manzumeleri -biri müstezad şeklidir- gibi tür ve şekillerde şiirleri yer alır. Bağdatlı Ruhi’ye nazire olarak terkihibent ve terciibent dahi yazmıştır. Divanında gazellerinden başka şarkılar, muhammesler, rubailer, kıtalar ve müfretler de yer almaktadır.

Gazel ve kasidelerinin konusu tasavvuttur, fakat şiirlerinde tasavvufi derinlik yoktur. Şiirlerinde büyük şairlerin tesiri görülür. Leyla Hanım bunun bilincinde olup bu tesirin izlerini silmeye kendine has bir üslup sahibi olmaya çalışmıştır. Sade ve zarif söyleyişiyle şiirlerine yapmacıksız ve samimi bir hava vermeyi başarmıştır.

Bütün kadın divan şairleri gibi Leyla Hanım’ın şiirlerinde “*kadınsı*” bir hava bulunmaz. Şiirlerini bir erkek edası ile yazdığı görülür. Divan şiiri mazmunlarını yine erkek divan şairi gibi kullanır. Divan edebiyatının klasik şiir geleneğine uygun, gerçeğe aykırı klişe örneği şiirler yazdığı görülür. Bazen bu mazmunların gereği olarak Leyla’ya vurgun Mecnun rolüne girer:

*Kâküllerine bend idüp itdün beni Mecnûn
Çeşmüñ hele ‘akl almada şâhirdür efendim*

Okuyucu, divanda okuduğu gazellerin Leyla Hanım’a ait olduğunu bilmezse şiirlerin bir erkek şair tarafından yazıldığını zannedebilir.

Şeyh Galib ile birlikte “*söz bitti*” denilen bir dönemin sanatçısıdır. Her harf ile kafiyeli en az bir gazel yazmasıyla iddialı olan Leyla Hanım, 18. yüzyılda gelenek hâline gelen “*nazirecilik*” anlayışından etkilenmiştir. Klasik edebiyata yeni bir söyleyiş ve anlatım tekniği getirmemiş, usta şairlerin gölgesinde yazmış, onları aşamamıştır.

Leyla Hanım devrin şartlarında yadırganan bir tarzda şiirler kaleme almıştır. Bu tarzda yazılmış ve devrinde çok konuşulan “*ne dirlerse disünler*” redifli iki gazeli vardır. Leyla Hanım’ın bestelenerek terennüm edildiği için halk arasında da yayılan bir şarkısı da onun ölümsüz şiirleri arasındadır.

Pür-âteşim açdırma benim ağzımı zinhâr

Zâlim beni söyletme derûnumda neler var

Bilmez miyim ettiklerini eyleme inkâr

Zâlim beni söyletme derûnumda neler var [Banarlı 1998: 840]

Aynı şarkı Reşat Nuri Güntekin'in ünlü Çalıkuşu romanında Feride'nin Bursa Kız Lisesinde öğretmenlik yaptığı sırada musiki hocası Şeyh Yusuf Efendi'nin Feride'ye atfen bestelediğini söylediği şarkıdan başkası değildir. [Güntekin 2000: 251]

Leyla Hanım II. Mahmud için yazdığı bir şiirini padişah Bayati makamında bestelemiştir. [Tamsöz 1994: 38]

Bütün kaynaklar münacat ve mersiyelerinin güzelliğini dile getirir. Leyla için Sicill-i Osmanî'de “şâ'ire ve zarîfe ve edîbe idi” kaydı düşürülmüştür. [Süreyya 1308: 93]

Kadın kimliğine karşın baskılara boyun eğmeyen, özgür kişilikli bir yapısı vardır. Kafasını koyduğunu sakınmadan yapan, kendisi için söylenen menfi sözlere aldırmandan daha gür bir sesle yeniden bir üst perdeden söz söylemekten çekinmeyen dirayetli bir şairdir. Özellikle şiir ve eğlence meclislerine katılması bir kadın olarak yanlış anlaşılmasına neden olmuştur.

Şiirleri liriktir, yaşadığı dönemdeki şiir anlayışının özelliklerini tam anlamıyla taşır, ifrat ve tefrit mübalağalarından uzak insaf ve itidale meyletmesi bu durumu doğrular niteliktedir.

1. 3. Dil ve Üslubu

Dili açık, sade ve yapmacıktan uzaktır ancak dinî ve tasavvufî şiirlerinde derinlik yoktur. Söylemek istediğini tok bir sesle ifade eder. Bu sebeple Muallim Naci'nin, Leyla Hanım için “eş'âr-ı ceyyidesi pek az idi” değerlendirmesini yaptığı söylenir. Osmanlı Müellifleri'nde “düşünmeden birden bire şiir söyleme mahareti olup gayet hazırcevap ve süratli intikâl sâhibi idi” ibaresi kayıtlıdır. Leyla Hanım divanındaki şiirler dikkatle incelendiğinde rahat bir şiir söyleme yeteneği olduğu görülür. Leyla Hanım kendine özgüveni yüksek olan bir şairdir. Bir kasidesinde

Benim ol şâ'ir-i mu'ciz-nefes ü İstî-dem

Medh-i düstûr ile virmekte sözüm mürdeye cân

Benim ol şâ'ir-i rûşen-dil ü pâkize-edâ

Bikr-i mazmunuma etmez mi cihân istihsân

dizelerinde bu durum rahatlıkla tespit edilebilir.

Gibb, Leyla Hanım'ın şiirlerini konu ve ifade bakımından zarif bulur, dilinin açık ve akıcı olduğunu söyler. Şairin sahte süsler yardımıyla değil,

eserlerindeki sadelik ve doğrulukla meydana getirilmiş tesir ile büyüleyici bir his uyandırdığını ve bir sanatçı karşısında olduğumuzu fark ettirdiğini ekler. “Üslûbunun açık ve dobra dobur” olduğunu söyleyerek şu şekilde devam eder: “Şiirini muammalarla tezyîn ederek bir zorlama yoluna gitmemiştir. Aksine söylemek istediği şeyi en iyi ifade edecek kelime ve terkipleri seçmeye özen göstermiş, bunda da o kadar başarılı olmuştur ki bütün divanında, anlayabilmek için ikinci defa okumak zorunda kaldığımız birkaç mısradan başka bir şey bulamayız. Bu özellik klâsik ekole mensup bir şair için başarılması son derece zor ve üstün bir iştir. Kelime kadrosu son derece sâde ve doğrudur; gerçekten sahte tavırlı İranîlikten ve her türlü kusurdan âzâde olduğu gibi son yıllarda moda olan aşırı Türkçeciliğe de bulaşmamıştır.” [Çavuşoğlu: 1994: 502]

1. 4. Divanı

Leyla Hanım’ın bilinen tek eseri divanıdır. Divan matbu ve müretteptir. Eser, bir rubai ile başlar. Tevhit bölümü bulunmayan eserde münacat ve naatlar dikkat çeker. Divan iki bölümden oluşur. İlk bölümde kaside, naat, münacat, mersiye, tahmis, muhammes ve tarih manzumelerine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise mürettep bir şekilde gazeliyat bölümü ile birlikte nazireler, terciibent, terkihibent şarkı, muhammes, tahmis, rubai, lügaz, müstezat, kıta ve müfretler yer alır. Mevlevî tarikatına silsile-yi şecere ile intisap etmiş olan Leyla Hanım, şiirlerini daha çok tasavvuf ve aşk gibi konularda yazmıştır. Mevlevî şairlerini öven kasideler de yazmıştır. “*Bilhassa münâcât ve mersiyeleri beğenilmiştir. Divan şairlerinin yanında oldukça mütevazı bir yer sahibidir. Gazelleri, şarkıları, müstezâd, münâcât ve mersiyeleri içinde hafızalarda yer edecek kuvvetle ancak birkaç beyti vardır.*” [Günyol 1997: 49]

Leyla Hanım divanında 85 gazel, 20 rubai, 13 kaside, 12 tahmis, 11 şarkı, 51 tarih, 6 müstezat 5 mersiye, 4 müfret 4 lügaz, 3 kıta, 3 muhammes, 2 münacat, 1 naat, 1 terkihibent ve 1 terciibent bulunur. Divan’da dikkatimizi tarih ve şarkılar çekmektedir.

Divan ilk olarak talik yazı ile 1844 / 1260’ta Bulak (Kahire-Mısır) Matbaasında tab olunmuştur. Bu nüsha Tebrizli biri tarafından renkli olarak basılmış, divanın sonunda Arapça kısa bir açıklama ile divan hakkında Arapça bir kaside bulunmaktadır. Divanın ikinci baskısı 1851 / 1267’de Matbaa-yı Amire’de basılmıştır. Üçüncü baskı ise İstanbul’da 1883 / 1300 yılında basılmıştır. Son iki baskı Bulak nüshası esas alınarak yapılmıştır.

2. TARİH DÜŞÜRME GELENEĞİ

2. 1. Tarih Düşürmenin Menşei

Ebcet hesabının, dolayısıyla tarih düşürme geleneğinin menşei hakkında muhtelif rivayetler vardır. Alfabenin kolayca öğrenilmesi amacıyla harflerden anlamlı-anlamsız sekiz kelime oluşturulmuştur. Bu sekiz kelimenin ilki “*ebced*”; diğerleri *hevvez*, *hutti*, *kelemen*, *sa'fas*, *karaşet*, *sehas* ve *dazağ*'dır. Bu kelimelere değişik anlamlar yüklenmiştir. Bu sekiz kelimenin ilk altısının Medyen ülkesinin krallarının adları olduğu; ilahi isimlerin baş harfleri olduğu; Hz. Âdem'in cennetten kovuluşunun evreleri olduğu; ilahi emirleri ve yasakları karşıladığı; Pers hükümdarı Sabur'un çocuklarının adlarının olduğu... ileri sürülmüştür. İslam kültürü ile ebeci yorumlayanlar da vardır.

Türklerde tarih düşürme geleneği İstanbul'un fethine kadar kelime ve terkip şeklinde ortaya çıkmış, fetihten sonra bu gelenek gelişme sürecine girmiştir. Hicri 857 yılından (İstanbul'un fethi-1453) Süruri devrine kadar dört buçuk asırlık devrede pek çok güzel tarih düşürülmüştür. Tarih düşürmenin “*altın çağı*” Süruri ile başlar. Süruri, Hüzni mahlasıyla şiir yazmaya başlamış, yirmi yaşlarında İstanbul'a gelmiş ve İstanbul'da “*Sürûri*” mahlasını kullanmaya başlamıştır. 1781'de kadılığa başlamış, Sümbülzade Vehbi ile birlikte Eski Zağra kethüdası olarak atanmış, yine Sümbülzade Vehbi ile birlikte adı bir olaydan ötürü hapse atılmış, suçsuz oldukları ortaya çıktıktan sonra Anadolu kazaskerliğine bağlı bir mansıba atanmıştır. Otuz yıl devam ettiği bu görevini ölümüne kadar sürdürmüştür (H 1229/M 1814). Çok rahat tarih söyleme yeteneği olan Süruri kendi devrindeki olayların yanında devrinden önceki birçok olaya da tarih düşürmüştür. Tarih söyleme sanatının en önemli ismi olmuş, bu konuda birçok ismi etkilemiştir. Kendi hayatını yazdığı tarihlerle süslemiştir. Bir olaya birden fazla tarih yazdığı sıklıkla görülen bir durumdur. Ölümüne de birçok şair tarafından tarih düşürülmüştür:

Sürûri gıtdi hüzni kaldı hayfâ (H 1229)

Sürûri reft ezdünyâ (H 1229)

2. 2. Ebcet Hesabı ve Kullanıldığı Yerler

Ebcet hesabında her harfin bir sayı değeri vardır ve ebcet onlu sayı sistemine dayanır. Harfler 1'den 9'a, 10'dan 90'a ve 100'den 1000'e doğru sayı değeri alır. Bunlara ilave olarak Arap alfabesinde bulunmayan p (پ), ç (چ) ve j (ج) harflerinin b (ب), c (ج) ve z (ز) harfleri değerlerine eşit olduğu kabul edilir.

Ülkemizde ebcet hesabı ve tarih düşürme ile ilgili yapılan en kapsamlı çalışma İsmail Yakıt'a aittir [Yakıt 2005]. Yakıt'a göre ebcet hesabı ve tarih düşürmenin günlük hayatta kullanıldığı yerler şu şekilde sıralanmıştır: Özel notlarda ve ticari ilişkilerde, isim sembolü olarak, çocuğa isim vermede, kitap ve makalelerin sayfalarının numaralandırılmasında; fizik, matematik, geometri ve astronomide, cifr ve vefk ilimlerinde, astroloji ve define aramada, tasavvufta ve din ilimlerinde, tarih düşürmede, eski ve yeni olayların tarihlerini bulmada...

2. 3. Tarih Düşürme Yöntemleri

Tarih düşürme bir zekâ oyunudur. Kelimeler, terkipler, cümleler, beyitler hatta tam bir şiir metni tarih manzumesi olabilir. Tarih düşürme, şairin zekâsına, muhakeme gücüne, hesap ilmine vâkıf olmasına bağlı olarak şairlik kudretine dayanır. Şair, tarih düşürürken nasıl bir tarih yazdığını doğrudan veya dolaylı olarak bize bildirir: “*Dedim harf-i mücevher ile tarih...*” “*...menkût ile dedim...*”, “*tâm tarihin yazdım...*”, “*çıkarıp 'leşker-i küffâr'ı dedim tarih...*” mu'cem ü mühmel ile iki tarih yazdım fevtine”...

İsmail Yakıt kırka yakın tarih düşürme yöntemi tespit etmiştir. Yakıt, tarihleri manen ve lafzen, satranç usulü, muamma ve bilmece şeklinde sınıflar. Cem Dilçin ise Türk Şiir Bilgisi isimli eserinde “Ek-Tarih” bölümünde tarihleri “terkîb, târîh-i tâm, ta'miyeli târîh, târîh-i mücevher, târîh-i mühmel, târîh-i dü-tâ ve târîh-i lâfzî” şeklinde yedi grupta sınıflandırmıştır. [Dilçin 1999: 484] Yapılan tasnifler kıyaslandığında Yakıt'ın tasnifinin daha kapsamlı olduğu görülür.

2. 3. 1. Manen Tarihler: Ebcet hesabı ile harflerin sayı değerleri toplanarak yapılan tarihlerdir. Tarihlerin büyük bir kısmı bu yöntemle düşürülmüştür. Bu tür tarihler kelime, tam, tamiyeli, noktalı ve noktasız şekilde olur.

Kelime Tarihler: Bu tür tarihler bir kelime veya terkip şeklinde oluşturulmuştur. Beyit veya mısra içinde yer alan kelime ve terkipler üstü çizili olarak verilir ve doğrudan söylenir. Mevlana'nın vefatına (*'ibret= H 672*), Zati'nin doğumuna (*'İvaz=H 876*), Fatih'in ölümüne (*Du 'â-yı hayr=H 886*)...

2. 3. 2. Tam Tarihler: Tam tarihler, tarih mısralarındaki bütün harflerin sayı değerleri hesaplanarak yapılır. Bu tür tarihler katmalı (ek kelimelerle) ve dolaylı (edebî sanatlarla başvurularak) tam tarih de olabilir.

Cân-ı Şîrîni verdi Ferhâd (H 204-Süruri); *Gitdi dünyâda kalmadı Sabrî* (H 999-Haşimi)...

Tamiyeli Tarih: Bir tarih manzumesinde sayı değerlerinin eksik veya fazla çıkması durumunda tamamlayıcı ifadelerle belirtilen tarihlerdir.

Çıkarup 'leşker-i küffâr'ı didüm târihin

Belgrad kal'asını aldı Mehemed Paşa (Koca Ragıp Paşa)

Bu beyitte ikinci mısradaki kelimelerin sayı değeri 2003'tür. "leşker-i küffâr" terkinin sayı değeri 851 olup 2003'ten çıkarıldığında şairin söylemek istediği tarih kalır: 1152

2. 3. 3. Noktalı Harflerle Tarih: Tarih mısramın içindeki noktalı harflerin sayı değerlerinin toplamı ile yapılan tarihlerdir. Bu tür tarihleri belirtmek için "mu'cem, mu'acem, mücevher, cevherdar, cevherî, gevher, Güher, menkût..." gibi ifadeler kullanılır.

Leyla kulı hurûf-ı mu'cemle yazdı târîh

Toğdı Münîre Sultân memnûnı aldı 'âlem (H 1240)

2. 3. 4. Noktasız Harflerle Tarih: Tarih mısramın içindeki noktasız harflerin toplam değerleri ile yapılan tarihlerdir. Bu tür tarihler için "mühmel, bînukat, sâde, bîmu'cem..." gibi tabirler de kullanılır.

Sâde hurûf ile hemân târîh kıl Leyla 'ayân

Eyle dü mısra' ile beyân nahl-ı riyâz-ı şevketi

Kevne virüp şevk-i cedîd yâ Rab bu sâl olsun sa'id

Şehzâdemüz 'Abdü'l-Mecîd 'abdü'l-'Azîzün sünneti (H 246)

Bu tür tarihlerde noktalı ve noktasız harflerin her ikisinin de sayı değeri alınarak ayrı ayrı ve eşit tarihler dahi düşürülmüştür. Katmerli tarihlerde aranan tarihin iki katı verilir, yarısı kastedilir. Yine katıp-atma yoluyla tarihlerin de düşürüldüğü görülür. Bitişik harflerle veya kesik harflerle mükerrer ya da gayr-ı mükerrer harflerle, müveşşah (mısraların ilk harfleri ile) yöntemle mısra, beyit ve müstezat yoluyla da tarihler düşürülür.

2. 3. 5. Lâfzen Tarihler: Mısralardaki harflerin değerlerine bakılmaksızın *doğrudan söz ile* söylenen tarihlerdir.

Zuhûr eyledükde kıl ü kâl

Bin iki yüz otuz sekiz idi sâl (Keçecizade İzzet Molla)

Didiler târihini nâçâr olup

Tâbi' oldu bin otuzda Leh bize (Süruri)

2. 3. 6. Lâfzen ve Ma'nen Tarihler: *Lâfzen ve manen tarihler* aynı tarihi ifade ederler

"Yol oldu Üsküdar'a bin otuzda Akdeniz tondı" (Haşimi)

2. 3. 7. Karışık Tarihler: Tarih düşürme yöntemlerinden *birkaçı birden ve karışık bir şekilde* kullanılarak düşürülen tarihlerdir.

Bu tarihlerin dışında yaygın olmamakla birlikte “*muamma, satranç ve bilmeceli tarihler*” de düşürülmüştür.

2. 4. Meşhur Tarihler: Türk-İslam tarihinin ilk dönemlerinden başlayarak tarih düşürme geleneğinin günümüze kadar geldiğini görüyoruz. Bu süreç içinde pek çok önemli olaya tarih düşürülmüştür. Bunların bir kısmı halk içinde çokça rağbet görmüş, söylenen olay veya kimse âdeta tarih ile anılır olmuştur. Meselâ “Hz. Mevlana yaşını soranlara “Hüdâ’dan bir küçüğüm, varın siz bulun” der. “Hüdâ” kelimesinin ebce hesabına göre değeri 605’tir. Hz. Mevlânâ bu yolla hicri 604 yılında doğduğunu söylemeye çalışmıştır. Bu esriye göre rakam yerine sözcüğün hafızada daha kalıcı olduğu görülmektedir.

Hoca Ahmed Yesevi’nin vefatına “*Ahmed veliyy-i cenneti*” (H 562)

Timur’un Sivas’ı yakıp yıkmasına “*Harâb*” (H 803)

Yunus Emre’nin vefatına “*’Âşık Yûnus Emre*” (H 843)

İstanbul’un fethine kadar düşürülen tarih örneklerinin daha çok kelime veya terkip şeklinde düşürüldüğünü görüyoruz. İstanbul alındıktan sonra mısra ve beyitler halinde tarihler düşürülmeye başlanmıştır.

“*Küffâra kıyâmet*” ve

“*Feth oldı İstanbul yârâna*” (H 857)

Süleyman Çelebi Mevlid’in yazılış tarihini şu şekilde verir:

“*Hem sekiz yüz on ikide târihi*

Bursa’da oldı tamâm bu ey ahî”

Fuzuli’nin Bağdat’ı aldığına dair düşürdüğü tarih:

“*Geldi burc-ı evliyâyâ pâdşâh-ı nâmdâr*” (H 941)

Baki’nin vefatına düşürülen tarih:

“*Bâkî Efendi gitdi ukbâyâ bin sekizde*”

Nâilî’nin vefatına düşürülen tarih:

“*Güş idüp Fevzî didi târihini*

Nâilî ola şefâ’at nâ’ili” (H 1075)

Şeyh Galib’in vefatına düşürülen tarih:

“*Geçdi Gâlib Dede cândan yâ hû*” (H1213)

Leyla Hanım’ın ölümüne Şeref Hanım’ın düşürdüğü tarih:

“*Adne aldı gitdi Leyla Hanım’ı ecel Mecnûni*” (H 1264)

Muallim Naci’nin vefatına

“*Geldi bir devre-yi mâtem şî’re*

İrtihâl itdi Mu’allim Nâcî (H 1311)

Mehmet Kaplan'ın vefatına Yaşar Akdoğan'ın düşürdüğü tarih:

Onun târih-i mevti olur: Gurûr" (H 1406)

3. LEYLA HANIM DİVANI'INDAKİ MANZUM TARİHLER

Klasik Türk Edebiyatında bir şairin en değerli eseri divanıdır. Şair divanındaki eserleriyle şairlik kudretini ve marifetini göstermeye çalışır. Ortaya koyduğu sanatla takdir edilmek ve iltifata mazhar olmak ister. Çünkü *"Marifet iltifata tâbi'dir; müşterisiz metâ zâyi'dir"* anlayışı hâkim düşünce hâline gelmiştir. Sanatçı, hele kalemi ile geçiniyorsa bu durum bir kat daha önem arz eder. *"Matbaanın geniş kitlelere okuma imkânı verdiği, böylece edebî ve ilmî eserlerin yazarına yeterince gelir kaynağı sağladığı dönem gelinceye kadar bilgin ve sanatkâr hükümdâr ve seçkin sınıfın desteğine muhtaç idi. 'Sahib-i mülk' hükümdâr; bilgin ve sanatkârın en önde gelen 'velinimet, hâmîsiydi."* [İnalcık 2003: 9] Saray ve çevresindeki seçkin kesim, onların namını ve şanını yücelterek bilgin ve sanatkârları kollama ve koruma vazifesini kendilerinde görmüşlerdir. İnalcık, patrimoniyal devlet ve sanat üzerinde yaptığı sosyolojik incelemesinde bu durumu *"sultân-ı şu'ârâ seçilmek, in'am almak için şairin şu'ârâ meclisine çağrılması ve sultana bir kaside sunması, takdir edilip başışa lâıyk görülmesi gerekliydi."* [İnalcık 2003: 15] şeklinde açıklar.

İlk dönem şairleri inam almak için "kaside yazma" yoluna başvururken; sonraki dönemlerde cülus, hitan, izdivaç, ok atma... gibi muhtelif olaylar için kaside ve tarihler yazarak bu amaçlarına ulaşmak istemişlerdir. Bir sanatkârın iltifata tâbi' olmaması, onun için zor günlerin habercisidir. Sanatçı bir kadın ise –hele hele Leyla Hanım gibi bekâr ve yetim ve medâr-ı mâişeti şiir ise- doğal olarak:

"Bilmedi kimse hazef-pâre kadar kıymetimi"

demeye başlar. Ekâbirden kendisine kol kanat germeleri için sanatı ile yardım talebinde bulunur:

"İnâyet 'âdet ise şâ'ire sû-yı ekâbirden"

der ve karşılığını görürse:

"Selâtin-i 'izâma ittihâz itmek de sünnetdir"

sözünü söylemek lazım gelir.

Leyla Hanım köklü bir aileden gelmesine rağmen zaman zaman geçim sıkıntısı çekmiştir. Babası ve dayısı Keçecizade İzzet Molla'nın ölümlerinden sonra büsbütün hâmîsiz kalmış, başta padişah kızları ile şehzade hemşirelerinden yazdığı kasideler ve tarihler yoluyla yardım talep etmiştir. Leyla Hanım saraya yakın sanatçıdır. Sultan Mahmud'a yazdığı bir kasidede:

*Ya'nî dâ'i-yi kadîmüñ Morevîzâde fakîr
Sağ ol ey pâdişehüm eyledi 'azm-i 'ukbâ*

*Kalmadı külbe-yi ahzânda metâ'-ı köhne
Guremâ eylediler her ne ki varsa yağmâ*

*Şöyle kim kılmasa ümmîd-i 'inâyet imdâd
'Ömrümüz eyler idi renc ü meşakkat ifnâ*

şeklinde perişan hâlini ifade eder. Yine Esmâ Sultan'a yazdığı kasidede:

*Meskenim olmuş iken ya'nî harâb u vîrân
Himmeti bu dil-i vîrânemi itdi tecdîd*

...

*'Arz idüp şâh-ı cihâna kuluñi gümrükden
Hânemiñ masrafı ta'yîn ile eyle mesrûr*

diyerek bu talebini daha açık bir dille söyler. Leyla Hanım tarih manzumelerinde kendisine yakın gördüğü kimseleri “*veliyy-i ni'meti*” olarak gösterir. İzzet Molla, Hibetullâh Sultân, Mekkîzade Asım Efendi ve Anelîb Hanım bunlardan birkaçıdır.

Leyla Hanım divanında 51 tarih manzumesi yer alır. Bunların 19'u vefat, 8'i veladet, 14'ü nasıp, 2'si cülus, 2'si fetava, 2'si inşa, birer manzumesi ise lihye, hitan, izdivaç ve ok atma hadisesi ile ilgilidir. Tarihler 1210-1259 tarihleri arasında geçen ve şairin kendisince önemli gördüğü önemli olaylar için yazılmıştır. 51 tarihin 31'i erkekler, 15'i kadınlar ve 5'i de muhtelif durumlar için yazıldığı görülmektedir. Baki ve Fuzuli gibi usta şairlerin divanlarında yer vermediği tarih manzumelerine 17. yüzyıldan itibaren kasidenin yanında ve ondan daha çok tercih edilen bir şekil olarak Nabi divanında rastlıyoruz. Nabi divanında bulunan 153 tarih manzumesinin sadece 2'si kadınlar için yazılmış olmasına karşılık Leyla Hanım'ın hemcinsleri için yazdığı 15 şiir ile dikkati çekmektedir.

Leyla Hanım'ın yazdığı tarih manzumelerini türleri bakımından şu şekilde sınıflandırabiliriz:

a)Vefatlar b)Veladetler c)Nasıplar d)Diğerleri

3. 1. Tarih Manzumelerinin Dil ve Üslup Özellikleri

Leyla Hanım tarih manzumelerini mahallîleşme anlayışına uygun bir İstanbul Türkçesiyle, açık ve akıcı bir dille yazmıştır. Tarihlerin anlaşılmasına mani olacak unsurlar neredeyse yok gibidir. Kasidelerdeki sanatlı söyleyişi andıran ifadelerin yer aldığı beyitler az da olsa bulunmakla birlikte tumturaklı,

zor anlaşılır bir dilin kullanıldığı söylenemez. Leyla Hanım söylemek istediğini açık bir dille anlatma yoluna gitmiştir.

Kelimeleri özenle seçer. Tarih manzumelerinde hatta divanının tamamında yanlış yerde ve anlamda kullanılmış bir tek kelime görmek mümkün değildir. Kafiye ve redifleri bulmakta güçlük çekmemiştir. Tarih manzumelerden dördü “musammat” şeklindedir.

Leyla Hanım tarih manzumelerini “tarih düşürmek” için değil, hünerini göstermek amacıyla yazmıştır. Bu sebeple kısa ve iki beyit şeklinde düşürdüğü tarih sayısı 7’dir. Tarih manzumelerini “gazel ebadında” yazmıştır. Tarihlerdeki beyit sayısı 5-15 beyit arasında olup, daha çok 5, 7, 9, 11, 13, 15 adet beyitle yaklaşık 40 manzume yazılmıştır.

Leyla Hanım bu manzumelerde “tarih düşürme” geleneğine ait ifadeleri kullanmıştır: “*Leyla kuluñ yazıp bu târîh-i cevherîyi*”, “*Dedi mesrur olup Leyla kulı milâdına târîh*”, “*İki mısra’ ile itdim tebrik / Beyt-i târîhin idince imlâ*”, “*Tebrîkine mühmelle bu câriyesi Leyla / Târîh ide imlâ [müstezâd]*”, “*Harf-i menkût ile Leyla fevtine târîhdir*”, “*Sâde hurûf ile hemân târîh kıl Leyla ‘ayân*”...

Bu manzumelerde bahsi geçen kimsenin mevkii, Leyla Hanım ile yakınlığı, ne amaçla yazıldığı (doğum, vefat, atama ve diğerleri), hakkında tarih düşürülen kişinin icraatları ile kendilerine yapılan dualara yer verilir.

Dil ve üslûbu oluşturan temel unsurlar şiirde kullanılan nazım şekilleri, vezin ve edebî sanatlardır.

3. 1. 1. Nazım Şekilleri: Tarih manzumeleri daha çok kıta nazım şekliyle yazılır. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mahallî konuların şiirde kendisine yer bulmaya başlamıştır. Bosnalı Sabit’in öncülüğünü yaptığı bu anlayış, 18. yüzyılda -birkaç güçlü şairin eserleri dışında- klasik şiir anlayışının gerilemesi ile sonuçlanmıştır. Muhteva değişikliği ile birlikte şekil bakımından da değişiklikler meydana gelmiştir. Kıta nazım şekli “kıta-yı kebire” formatına girip “kaside” nazım şeklinin yerini almaya başlamıştır. Leyla Hanım, tarih manzumelerini kıta-yı kebire şeklinde yazmış; *aa-ba-ca-da-...* ve *ab-cb-da-eb-...* kafiyeleniş şeması kullanmıştır.

3. 1. 2. Vezin: Leyla Hanım’ın tarih manzumelerinde daha çok Remel, Rezec ve Hezec bahirlerinin uzun aruz kalıplarını tercih etmiştir. Leyla Hanım çok farklı kalıplar kullanma yoluna gitmemiş, bu konuda itidalli davranmıştır. Divandaki 51 tarih manzumesi birbirinden farklı 9 aruz kalıbıyla yazılmıştır.

Hezec Bahri	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	(16 kez)
“ “	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	(3 kez)
“ “	Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün	(1 kez)
Remel Bahri	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün	(16 kez)
“ “	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	(4 kez)
“ “	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	(2 kez)
“ “	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	(2 kez)
Rezec Bahri	Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün	(5 kez)
Muzari' Bahri	Müstef'ilün Fe'ülün Müstef'ilün Fe'ülün	(2 kez)

3. 1. 3 Kafiye: Leyla Hanım tarih manzumelerinde zengin ve tam kafiye kullanmış, gazellerindeki redifli söyleyişlerin aksine “redifsiz” söyleyişleri daha fazla tercih etmiştir. Manzumelerde kafiye bulmakta güçlük çekmemiş, musammat şeklinde dört tarih yazmıştır.

3. 1. 4. Edebî Sanatlar: Leyla Hanım edebî sanatları yerinde ve doğru şekilde kullanmıştır. Manzumelerindeki sanatlı söyleyişleri incelediğimizde iyi bir şairin huzurunda olduğumuzu hissederiz. Mazmunları ustalıkları kullanmıştır. Kadın bir şair olmasına karşın kimi zaman Mecnun rolünde Leyla'ya ilân-ı aşk ettiğine şahit olunur. Tarih manzumelerini kasideye yakın bir tarzda yazmıştır. Leyla Hanım divanındaki tarih manzumeleri ile kasideler iç içe verilmiştir. Aynı beyitte anlam ve söz sanatlarını birlikte kullanması dikkati çeker.

*“Âlem münevver oldı toğdı Münîre Sultân
Olmakda bây ü ednâ bi'l-cümle şâd u hurrem”*

Bu beyitte “hüsn-i talil, kinaye, tezat, tenasüp, iştikak...” ,

*‘İzz ile bu sâl Edirne mansıbın tevcîh idip
În te’uddu’n-nâs’ınıñ ma’nâsını kıldı ‘ayân*

beytinde “iktibâs”,

*Felâtûn-ı zamân Risto-hired dânişver-i ‘âlem
Hüner bâbında bende hem-dem ü yâri ‘inâyetdür*

beytinde “telmih”,

*Bir subh-dem cihâna toğdı sürûr u şâdı
Ebnâ-yı ‘âlem oldı bi'l-cümle şâd u handân*

beytinde “leff ü neşr-i mürettep”,

*Keffe-yi mizân-ı ‘âlemde nazîri var mıdır
Tartılır mı cevher-i zâtı anıñ emsâl ile*

beytinde “istifham” sanatını belirgin bir şekilde kullanmıştır.

Leyla Hanım, kendilerinden “*inam almak*” gayesiyle kaleme aldığı tarihlerde sanatlı söyleyişlere yer vermiştir. Bu manzumelerde özellikle “mübalaga” belirgindir. Bu yönüyle tarih manzumeleri kaside söyleyişini andırır. Sultan Mahmud’un uzak bir mesafeye ok atması üzerine Şehname’nin kahramanı Zal oğlu Rüstem’in pazusunda bile bu kadar keskin bir kuvvetin bulunmadığını söyler. Abdülmecid ile Abdülaziz’in sünnetlerinde Dara, Cem ve Acem şahının bu kutlu günde olmaları halinde şehzadelere hizmette bulunacaklarını söyleyerek yine “mübalaga” sanatına başvurur.

4. LEYLA HANIM’IN TARİH DÜŞÜRME YÖNTEMLERİ

Leyla Hanım tarih manzumelerini yazmak için çok farklı yöntemler kullanma yoluna gitmemiştir. Tarih manzumelerini tam tarihler, noktalı harflerle düşürülen tarihler ve noktasız harflerle düşürülen tarihler şeklinde üç grupta toplamak mümkündür.

Tam tarihlerin sayısı 29 olup bunlardan sadece 6 tarihte “*tam tarih*” ifadesiyle kullanılan yöntem belirtilmiştir. Tam tarihler için ayrıca “*a’lâ tarih*” veya “*vala tarih*” ibaresinin de kullanıldığı görülür. Tam tarihlerin 5’inde hiçbir belirleyici ifadeye yer verilmemiştir.

Noktalı harflerle yazılan tarihlerin sayısı 20’dir. Leyla Hanım, söz konusu tarih manzumelerinde “*güzel cevherle, tarih-i cevherdar, harf-i mücevherle, menkut ile, cevheri tarih, huruf-ı mucemle...*” gibi ifadelerle bu yönteme başvurduğunu söyler.

Noktasız harflerle yazılan tarih manzumelerinin sayısı sadece 2’dir. İzzet Molla’nın Sivas’a müşir olmasının müstezatlı tarihi ve şehzadelerin sünnet töreni tarihi sade (noktasız) harflerle yazıldığı görülmektedir. İlk tarihte bunu belirtmek için “*mühmelle*”, ikinci tarihte ise “*sade huruf ile*” ibaresi bu yönteme başvurulduğu belirtilmiştir.

Leyla Hanım tarihlerinin 43’ünü “tek mısra” ile 7’sini “iki mısra” ile ve birini de müstezatlı olarak yazmıştır.

Leyla Hanım tarih yazmak için sıradan olayları seçmez. Çağdaşı ve tarih düşürmenin pîri sayılan ve tarih düşürme denilince ilk akla gelen isim olan Adanalı Sürûrî’nin ölümünden sonra Leyla Hanım’ın tarih yazmasında ivme görülür.

4. 1. Tarih Manzumeleri

4. 1. 1. Vefatlar

I) Tarîh-i Vefât-ı Duhter-i Rahmî Beg

“*Sâfiye Hanım civânlıkda cihânda göçdi vây*” (H 1250)

II) Digeri

- “*Meded Firdevsi cây ide Şerîfe Sâfiye Hanım*” (H 1250)
- III) Târîh-i Vefât-ı Res’isü’ş-Şua’ârâ
“*Hây dünyâdan meded ‘İzzet Efendi gitdi âh*” (H 1245)
- IV) Târîh-i Vefât-ı El-Hacc ‘Âlî Baba
“*Cenâb-ı Şeyh Cünûnînüñ civârında olup düfün
Yer oldı şimdi Mevlâ ile el-hak rûh-ı Mevlânâ*” (H 1219)
- V) Târîh-i Vefât-ı Seyyid Teyfik
“*Sâkin-i dâr-ı Na’im ola Muhammed Teyfik*” (H 1236)
- VI) Târîh-i Vefât-ı Ahmed Efendi
“*Pîr oldı Ahmed Efendi Morada fevt oldı âh*” (H 1233)
- VII) Târîh-i Vefât-ı Mollâcuk-zâde
“*Dâhil-i Me’vâ ola Râ’if Efendi gitdi âh*” (H 1210)
- VIII) Târîh-i Vefât-ı ‘Andelîb Hanım
“*‘Andelîb Hanım kıla dâr-ı Na’imi âşiyân*” (H 1242)
- IX) Târîh-i Vefât-ı Vefât-ı Râbi’a Hanım
“*Râbi’a Hanım fenâdan gitdi âh*” (H 1232)
- X) Târîh-i Vefât-ı Sa’âdet Kalfa
“*Sa’âdet genc iken gitdi bekâya*” (H 1241)
- XI) Târîh-i Vefât-ı Silahdâr-zâde
“*Huldı mesken eyledi göçdi Silahdâr-zâde*” (H 1243)
- XII) Târîh-i Vefât-ı Mehdûm-ı Kethüdâ-yı Vâlîde Esbak
“*Mir ‘Âtîf genc idi fevt oldı âh*” (H 1244)
- XIII) Târîh-i Vefât-ı Emîne Hanım
“*Adnı mesken eyledi Mevlâ Emîne Hanım*” (H 1238)
- XIV) Târîh-i Vefât-ı Nev-hilâl Ustâ
“*Nev-hilâl Ustâ cihândan gitdi hayf*” (H 1239)
- XV) Târîh-i Vefât-ı Duhter-i Nâkib-i Buruse
“*Râgıbye Rab kıla gülzâr-ı ‘Adn içre mekân*” (H 1244)
- XVI) Târîh-i Vefât-ı ‘Âlî Ağâ
“*Yâ Rab Nâ’im ola ‘Âlî Ağaya ukbâda mekân*” (H 1234)
- XVII) Târîh-i Vefât-ı Refî’a Hanım
“*Refî’a Hanımı ecel aldı hayf*” (H 1242)
- XVIII) Târîh-i Vefât-ı Seyyâre
“*Genc iken Seyyâre ye kıydı bu dem tîr ü yâ*” (H 1247)
- XIX) Târîh-i Vefât-ı Şefika Hanım
“*Şefika Hanıma cây oldı ‘ukbâ*” (H 1245)

4. 1. 2. Veladetler

- I) Târîh-i Velâdet-i ‘Atiyye Sultân

- “Buldu ‘Atiyye Sultân togdukda zîver ekvân”* (H 1239)
- II) Târîh-i Velâdet-i Münîre Sultân
“Togdı Münîre Sultân memnûnı oldu ‘âlem” (H 1240)
- III) Târîh-i Velâdet-i Fâtıma Sultân
“Münevver itdi ekvânı kudûm-ı Fâtıma Sultân” (H 1234)
- IV) Târîh-i Velâdet-i Refî’a Sultân
“Sa’d ola ziyet-i mehd oldu Refî’a Sultân” (H 1258)
- V) Târîh-i Velâdet-i Na’ime Sultân
*“Yümn ile revnâk-ı gehvâre olup
Geldi ekvâna Na’ime Sultân”* (H 1246)
- VI) Târîh-i Velâdet-i Necl-i Mevlevî Muhammed Efendi
“Zib-i dehr oldu şerefle ‘izz ile ‘Abdüllatîf” (H 1233)
- VII) Târîh-i Velâdet-i Necl-i Feyzî Efendi
“Rızânîñ mevlîdi şâd eyledi ‘izz ile ekvânı” (H 1237)
- VIII) Târîh-i Velâdet-i Hafîd-i Bekir Pâşâ-zâde
“Sa’âdet-gerd-i Mevlâ mevlîd-i nâfiz mübârek-bâd” (H 1234)

4. 1. 3. Nasıplar

- I) Târîh-i Sadâret-i Gâlib Pâşâ
“Takındı mihr-i sultânı vezîr-i gâlibü’l-a’dâ” (H 1229)
- II) Târîh-i Vâlî-yi Edirne
“Mustafâ Pâşâ ile câh-ı Edirne buldı şân” (H 1251)
- III) Târîh-i Vâlî-yi Aydın
*“Aydını eyledi pür zîb bu sâl
Yümn ü ikbâl ile Tâhir Pâşâ”* (H 1251)
- IV) Müstezâd-ı Târîh-i Müşîr-i Sîvâs
*“İclâl ile Sîvâsa müşîr oldu sezâdır
Düstûr-ı bahâdır”* (H 1245)
- V) Târîh-i Sadâret-i Rûmeli ‘Ârif Beg Efendi Def’a-yı Sâniye
“Yine sad müjde geldi sadr-ı Rûma ‘ârîfî billâh” (H 1243)
- VI) Târîh-i Sadâret-i Rûmeli Sıddîk Efendi
“Câh-ı sadr-ı Rûma lâyıkdır nâkib ikbâl ile” (H1251)
- VII) Târîh-i Sadâret-i Anadolu Yahyâ Beg Hâfid-ı Pîrî-zâde
*“İlm ile iclâl ile geldi Hudâ meymûn ide
Câh-ı sadr-ı Rûma Yahyâ Beg Efendi virdi şân”* (H 1238)
- VIII) Târîh-i Sadâret-i Anadolu Rahmî Beg
“Anadolu sadrı müjde yümn ile Rahmî Bege şâyân” (H 1259)
- IX) Târîh-i Ferîk Sa’îd Pâşâ Necl-i Ercemend-i Vâlî-yi Mısır
“Bu sâl ile yümn-i ferîk oldu Sa’îd Pâşâ” (H 1257)

- X) Târîh-i Sadâret-i Rûmeli Vak'a-yı Sâniye
"Sezâdır yine sadr-ı Rûma Yahyâ Beg mübâred-bâd" (H 1240)
- XI) Târîh-i Sadâret-i Anadolu Hamdullâh Efendi
*"Geçdi sadr-ı Anadoluya ide Mevlâ sa'id
 Müjde Hamdullâh Efendi 'izz ü iclâl ile"* (H 1249)
- XII) Târîh-i Serçâvûşân Necîb Efendi
"Çâvûşbaşı oldu Necîb Efendi kevne virdi şân" (H 1227)
- XIII) Târîh-i Câh-ı Edirne Dernasb-ı Münîr Beg
"Edirne buldı Münîr Begle şeref" (H 1239)
- XIV) Târîh-i Müsteşâr-ı Kibriyâ Mîr 'Âtîf
*"Hamdülillâh yümn ile bahriyeye
 Bâşeref 'Âtîf Beg oldu müsteşâr"* (H 1256)
- XV) Târîh-i Sadâret-i Anadolu İzdivâc-ı Dâmâd-ı Şehriyâr
"Becâdır sihr-i sultân-ı zamân oldu Sa'id Pâşâ" (H 1255)
- XVI) Târîh-i Cülûs-ı 'Abdü'l-mecîd Hân
"İtdi Hak 'Abdülmecîd Hânı imâm-ı müslimîn" (H 1255)
- XVII) Târîh-i Cülûs-ı 'Abdülmecîd Hân
"İtsin hümâyûn devrini 'Abdülmecîd Hânun İlâh" (H 1255)

4. 1. 4. Diğer Tarihler

- I) Târîh-i Tîr-i Sultân Mahmûd
"Yine hâkân-ı 'âlem dikdi taşı kahr ola a'dâ" (H 1240)
- II) Târîh-i Hitân-ı Şehzâdegân
*"Kevne verip şevk-i cedîd yâ Rab olsun bu sâl sa'id
 Şehzâdemiz 'Abdülmecîd 'Abdülazîziñ sünneti"* (H 1246)
- III) Târîh-i Fetâvâ-yı Tâhir Efendi
"Becâ Tâhir Efendi giydi müjde ferve-yi iftâ" (H 1238)
- IV) Târîh-i Fetâvâ-yı Mekkî-zâde
"Yine 'Âsım Efendi müjde kim zîb-i fetâvâdır" (H 1238)
- V) Târîh-i Muvakkit-hâne-yi Câmî'-i Sultân Ahmed
"Mikatgâh-ı bîbedel yapıdı şehensâh-ı zamân" (H 1233)
- VI) Târîh-i Lihye
"Sefîd ide Hudâ irsâl kıldı lihye Mîr 'İsmet" (H 1240)
- VII) Târîh-i Garîbe
"Zîb-i a'lâ bu dükkân-ı behiştâsâ mübârek-bâd" (H 1245)

4. 2. Bazı Tarih Manzumelerinin İncelenmesi

4. 2. 1. Târîh-i Tîr-i Sultân Mahmûd

Ok, Türkler tarafından icat edilmiştir. Okçuluk, Osmanlıdan çok öncelere dayanan bir mazisi olmasına karşın Osmanlıda bir sanat ve kültür hâline gelmiştir. Osmanlıda ok talimleri Fatih döneminde başlamıştır. Bu dönemde “ok pehlivanları” ortaya çıkmış ve İstanbul’da “Ok Meydanı” denilen yerde yarışlar düzenlenmiştir. Bizanslılardan kalma putlara ok atmaya “puta ok” talimi denilmiştir. Ok atmak, sürekli bir çalışma ve güç isteyen bir spor dalıdır. Bu yüzden herkese ok attırılmaz, kabiliyetli olanlar seçilirdi. Mesafelere göre kategoriler düzenlenirdi. Ok pehlivanları uzun atış yaptıklarında yönü belirtmek suretiyle taş dikerlerdi. Osmanlıda en uzun mesafeye ok pehlivanı “Tozkoparan İskender” tarafından atılmıştır. Tozkoparan İskender’in yaptığı atış 1281,5 gez (1 gez 66-70 cm) olarak kaydedilmiştir.

Ok atma yarışlarına bazı padişahlar da iştirak etmiştir. Uzun bir mesafeye ok atarak “taş diken” padişahların başında III. Selim (1012 gez) ve aynı zamanda bir ok pehlivanı olan II. Mahmud (1225 gez) gelir. Leyla Hanım H 1240 / M 1824-25 yılında bu ok atma rekorunu manzum tarih ile ölümsüzleştirmiştir.

*“Atıp tîr-i nişâni yek-süvâre dikdi Hân Mahmûd
‘Aceb görmüş mi böyle kahramanı dîde-yi dünyâ*

*Nice şehir geldi geçdi gelmedi ol şehir gibi aslâ
Hele çok pehlevânîni kaddini bükdi kemânâsâ*

*Kul Leyla didi harf-ı mücevherle târîhin
Yine hâkân-ı ‘âlem dikdi taş kahr ola a’dâ”*

4. 2. 2. Târîh-i Hitân-ı Şehzâdegân

Musammat şeklinde yazılan bu manzum tarih, Sultân II. Mahmud’un çocukları Abdülmecid ile Abdülaziz’in sünnet düğününe aittir. Osmanlıda şehzadeler resmî olarak evlenmedikleri için sünnet düğünleri onlar için hayatlarının önemli bir töreni olarak kabul edilirdi. Törenler bir şenlik havasında yapılırdı. Bu şenliklere “donanma” denilirdi ve yapılan kutlama düğün töreni yerine de geçerdi. Sünnet için yapılacak törenler kızlar ağası tarafından şehzadenin / şehzadelerin sünnet çağına vardıklarının padişaha bildirmesi ile başlardı. İstanbul’da önceleri “At Meydanı” denilen yerde yapılan şenliklerde meydan görkemli şekilde donatılırdı. Geceleri havai fişekler ve toplar atılır, şehir ışıklarla aydınlatılırdı. Tören alanında türlü

gösteriler yapılır, verilen ziyafette halk dilediği gibi yer, içer, eğlenirdi. Bu sünnet törenlerinin en debdebelisi 1583 yılında III. Murad'ın oğlu III. Mehmed için yapılan ve 55 gün ve 55 gece süren hakkında surnameler yazılan sünnet düğünüdür.

Leyla Hanım'ın, devrindeki bu tarihî sünnet töreninin görkemine uygun olarak her türlü söz ve anlam sanatıyla süslediği manzumesi bir sehl-i mümteni örneğidir.

*“Ol şâh ‘acep sûr eyledi / dünyâyı mesrûr eyledi
Âfâkı pür nûr eyledi / Hakk’a fûrûg-ı himmeti*

*Zehre olup sazın ele / viridi cihâna velvele
Sûr-ı hümâyûn sa’d ile / reşk-âver itdi cenneti*

*Seyr eyledikde her yeri / olmaz mı Zühre Müşteri
Görmüş degil ins ü perî / hiç böyle bir cem’iyyeti*

Sade huruf ve dü mısra hâlinde düşürülmüş tarih şöyledir:

*“Kevne verip şevk-i cedîd yâ Rab olsun bu sâl sa’id
Şehzâdemiz ‘Abdülmecîd ‘Abdül’azîzüñ sünneti”*

4. 2. 3. “Târîh-i Velâdet-i ‘Atiyye Sultân” ve

“Târîh-i Sadâret-i Rûmeli Vak’a-yı Sâniye”

Bu iki tarih manzumesi farklı kişilere yazılmasına karşın satır aralarında farklı bir kişilikten bahsedilir: Keçecizade İzzetMolla. Leyla Hanım, her iki tarih manzumesinde sürgüne bulunan dayısı ve hâmîsi İzzet Molla'nın affedilmesi hususuna değinir. İzzet Molla devrinin meşhur devlet adamı ve şuarâ zümresindedir. “Ulemâ sınıfına dâhil olmuş ve 1823 (H 1239) yılında Galata mollası olmuştur. Fakat aynı sene dostu ve hâmîsi Hâlet Efendi'nin içine düştüğü makûs talihi dolayısıyla himayesinde olan herkes de bu felaketten nasibini almıştır. İzzet ilkin bu felaketten kendini kurtarabilmişse de arkadaşlarına revâ görülen muamelenin haksız olduğunu düşünerek, felaketine sebep olanları hicvetmiş ve bu davranışı âlicenâbâne olmakla birlikte basiretsiz bir davranış olduğundan Aşağı Meriç ve Rodosto arasında küçük bir Rûmeli kasabası olan Keşan'a sürgün edilmesine sebep olmuştur.” [Çavuşoğlu 1994: 473] Yaklaşık bir yıl Keşan'da sürgünde kalan İzzet Molla daha sonra yaşadıklarını “Mihnet-i Keşan” isimli eserinde anlatmıştır. Leyla Hanım dayısı İzzet Molla'nın sürgününe dayanamamış, Yahya Bey'e yazdığı tarihte bunu dile getirmiştir:

*“Sekiz mâh oldu kim bu bendegânuñ deşt-i gurbetde
İderken çarh-ı gaddâruñ elinden nâle vü feryâd
İzzet kuluñ ki dâyim tashih iderdi şî’rim
Şimdi burda yok kim olsun baña nigezbân”*

Leyla Hanım, annesi ve İzzet Molla’nın çocuklarının bu sürgüne dayanamadığını, bu durumdan ötürü çektikleri acının sınırsız olduğunu dile getirir.

*“Fîrâk-ı dâver ile mâderüm âh eyleyip her dem
Felekden çekdiğim cevri ü sitem olmaz iken ta’dâd”*

Leyla Hanım, II. Mahmud’dan kızının doğumuna tebrik mahiyetinde yazdığı *“Târîh-i Velâdet-i ‘Atiyye Sultân”* adlı tarih manzumesinde dayısının affedilmesini nazikçe talep eder.

*“ ‘Afvîñla eyle şâdân ey pâdşâh-ı devrân
Buldu ‘Atiyye Sultân togdukda zîver ekvân”*

Sonuç

Tarih düşürme geleneği edebiyatımıza Arap edebiyatından geçmiştir. Farklı amaçlarla ve ebcet hesabına göre yazılan manzum tarihler 17. yüzyıldan itibaren şairlerin divanlarında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. 18. yüzyıldan itibaren ise divan şairlerinin hami (patron-koruyucu) bulma sorunundan ötürü kaside nazım şeklinin yanında belirgin bir şekilde manzum tarih sayısının arttığı görülür. Özellikle Adanalı Süruri ve Kâni gibi şairler tarafından manzum tarih yazma ve tarih düşürme geleneği zirveye ulaştırılmıştır.

Leyla Hanım, yaşadığı yüzyılın önde gelen kadın divan şairlerinden biridir. Yaşadığı dönemin olaylarına şahit olan ve geçim sıkıntısına bir nebze çare bulmak amacıyla tarih manzumeleri yazmıştır. Manzumelerinde velinimetini olarak gördüğü genellikle saray ve çevresindeki insanlara ve olaylara tarih düşürmüştür.

Tarih metinleri, bilgi ve belgeye dayanmak zorundadır. O nedenle resmî tarih metinleri oldukça soğuk ve nesnel bir anlatımla anlatılır. Manzum tarihler ise, tarihî kişiliklerin başından geçenlerin ve tarihî olayların “dokunma mesafesinde” anlatıldığı özel bir edebî türdür. Bu türde oldukça samimi ve öznel bir anlatım vardır. Manzum tarihler hakkında yazıldığı dönemin, olayın bütün tazeliğini yansıtmaya yönüyle önem arz etmektedir.

Kaynakça

Ahmet Rifat. [1300 (1883)], *Lugat-ı Tarihiye ve Coğrafiye*, İstanbul.

- Ahmet Muhtar. [1311 (1894)]. Şair Hanımlarımız, İstanbul.
- Aslan, Mehmet. (2004). Leyla Hanım Divanı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Banarlı, Nihad Sami. (1999). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt II, İstanbul: MEB Yayınları.
- Bilkan, Ali Fuat. (1997). Nâbî Divanı, İstanbul: MEB Yayınları.
- Bursalı Mehmet Tahir. [1333 (1917)]. Osmanlı Müellifleri, Cilt II, İstanbul.
- Dilçin, Cem. (1997). Örnekleriyle Türk Şiir Bilgisi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Fatin, [1271 (1853)]. Hatimetü'l-Eş'ar, İstanbul.
- Gibb, E. J. Wilkinson. (1905). A History of Ottoman Poetry, Cilt IV (Çeviren: Ali Çavuşoğlu, Osmanlı Şiir Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara 1999) London.
- Gövsâ, İ. Alâeddin. (1949). Türk Meşhurları Ansiklopedisi, İstanbul: Yedigün Neşriyatı.
- Günyol, Vedat. (1997). İslâm Ansiklopedisi, Leyla Hanım Maddesi, Cilt VIII, İstanbul: TDV Yayınları.
- Işık, İhsan. (1990). Yazarlar Sözlüğü, Ankara: Risale Yayınları.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. (1998). Son Asır Türk Şairleri, Bütün Eserleri, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Levend, Ağâh Sırrı. (1984). Divan Edebiyatı, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- LEVEND, Ağâh Sırrı. (1962). Ümmet Çağı Türk Edebiyatı, Ankara: TTK Yayınları.
- Mehmet Süreyya [1311 (1894)]. Sicill-i Osmânî, (Haz.: Nuri Akbayar), Cilt IV, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mehmed Zihnî. [1295 (1878)]. Meşâhirü'n-Nisâ, Cilt II, İstanbul.
- Muallim Nâcî. [1308 (1891)]. Esâmî, İstanbul.
- Muallim Nâcî. (1990). Osmanlı Şairleri (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), İstanbul: MEB Yayınları.
- Pala, İskender. (1998). Kudemânın Kırk Atlısı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Şemsettin Sâmî. [1316 (1899)]. Kâmûsu'l-A'lâm, Cilt VI, İstanbul: Mihran Matbaası.
- Tamsöz, Bedihan. (1990). Osmanlıdan Günümüze Kadın Şairler Antolojisi, Ankara: Ayyıldız Yayınları.
- Tuman, Nâil. (2001). Tuhfe-yi Nâilî, Cilt II (Hazırlayan: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Uraz, Murat. (1941). Kadın Şair ve Muharrirlerimiz, İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi.

- Yakıt, İsmail. (2005). İslam Kültüründe Ebced ve Tarih Düşürme, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yilter, Sait. (2001). Leyla Hanım Divanı, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Bitirme Tezi (Danışman: Doç. Dr. Hasan Kavruk), Malatya.